

Любов и брак в патриархалното общество

Сватбата е била събитие за всички роднини и за цялото село. България, Ковачевица, 1910-те

Патриархалното семейство и род

Когато говорим за брака изтъкваме повече нещата, които свързват, а не разграничават мъжете и жените - говорим за сродяване, новородени, родственици, народ. Християнската религия отхвърля многоженството и утвърждава моногамното семейство - един съпруг и една съпруга, свързани завинаги в свещен брачен съюз. По-късно моногамният модел е възприет и от други религиозни общности (ислямски, юдейски) и през 19-20-ти век той е преобладаващ на Балканите.

Но това, което днес възприемаме като типично семейство: съпруг, съпруга и две-три деца, живеещи в отделен дом, със собствен бюджет и свързани от взаимна любов, в миналото е било е по-скоро изключение.

Семейството на Балканите през 19-ти век е все още родово-патриархално, тъй като е било част от по-голяма общност - рода на

съпруга. Понякога родителите с оженените им вече синове и техните съпруги и деца, и неомъжените им още дъщери са живеели заедно в един дом и са работели в общо стопанство (т.нар. задруга). Разширените семейства, включващи няколко поколения преки и непреки родственици по мъжка линия, са били характерни най-вече за пастирските високпланинските региони на Балканите (Черна Гора, Албания, Косово), където са се запазили и до най-късно. Родовата солидарност е подпомагала сложната организация на труда, както и защитата от нападения и грабежи.

Големите семейства най-често са били временно явление. Оженените синове, особено след като са се сдобивали със своя рожба, са се стремели да се отделят в отделна къща, стая или пристройка и да получат своя дял от родовия имот. Бащата е подпомагал най-големия си син, да си построи къща, по-

степенно са се отделяли и другите синове, като най-малкият обикновено е оставял да се грижи за родителите си, като е наследявал бащиния дом. Дори и когато са живеели в отделни, често съседни домове, между родствените семейства е съществувала трудова взаимопомощ и подкрепа. В края на 19-ти век в България средната големина на домакинствата е била 5,6 души, докато семействата в Сърбия са били по-разширени - средно 8,6 души. За Гърция е характерен по-голям семеен индивидуализъм - новобрачната двойка обикновено се премества в къща, която в някои райони е част от зестрата на булката и се възприема като семейна крепост.

В родово-патриархалното семейство изборът на

съпруг/а е бил не толкова личен, колкото грижа на родителите: определящи са били работливостта, сговорчивостта, заможността, необходими за съвместния труд и оцеляване.

До Първата световна война голяма част от населението на Балканите е било селско и предимно земеделско (най-много в Сърбия 85% и най-малко в Словения 59,2%). Земеделските дейности на мъжете и жените са били строго разграничени, но свързани и близки, така че членовете на семейството са прекарвали заедно по-голяма част от времето си. Младоженците са очаквали своите деца като бъдещи помагачи - 5-6 годишни те вече са били включвали в селскостопанската работа. С "Роди ни се косач!" или "Роди ни се жетварка!" - роднините често са известявали за новородено момче или момиче. Броят на

децата е бил голям (между 7-12), но голяма е била и детската смъртност, поради липса на здравни грижи и поради по-тежките условия на живот. През 30-те години Румъния и Югославия са били с най-голям демографски прираст: 35-31 деца на 1000. В България през 1910 средното селско семейство е било от 6,1 членове, а градското - от 4,5 членове.

Възрастта за встъпване в брак, особено за момичетата е била ниска: за Румъния през 20-те години: 15 години за момичетата, а в

градските по-богати семейства - 18 години. Но и средната продължителност на живота също е била ниска: през 1900 година в Унгария мъжете са очаквали да живеят около 36,6 години, а жените малко повече - 38,2. Голяма част от жените са били

Скутари през 1901, Албания

неграмотни и почти изцяло са работели домашно земеделие.

Съпружеската власт: обичайно право и държавно законодателство

Популярни балкански поговорки твърдят, че "Неомъжената жена е като кон без юзда", "Жената не заслужава и да помирише, където стъпва мъжът" и др. В патриархалното семейство мъжете обикновено са имали голяма власт над жените: жените след брака са приемали името и местожителството на съпруга си; ако останела вдовица, съпругата нямала право да наследи съвместно придобитите имоти и стока, жената не би могла да се занимава с търговия без изричното съгласие на съпруга си. Мъжете са представляли жениите пред съда, съпругът е можел да нагрубява и да бие жена си, при вътрешно семейни спо-

Подготвяне на булката. Албания, Павле Йованович, Хърватски художник (1859-1931)

рове гласът на съпруга е бил решаващ и малко случаи са се отнасяли до съда. Първоначално съпругеската власт се е уреждала от обичайното право, основано на религиозни традиции и местни навици, а покъсно се е регламентирала от държавното законодателство.

Българското законодателство от 1906 г. легализира разпространената в някои области практика женските деца да наследяват също имот от родителите си, макар и два пъти по-малко в сравнение с мъжките деца. По обичай, съпругата често е запазвала донесения от нея бащин имот при встъпването си в брак и е могла изцяло да се разпорежда с него (дори и да дава на съпруга си пари подлихва от продадени от този дял стоки).

В обичайното сръбско право годеникът е трябвало да предложи откуп от 25 гроша на бащата на годеницата си. През 1846 г. княз А. Караджорджевич издава наредба, която отхвърля този обичай като "противен на човешкото достойнство". Според гражданското законодателство на Сърбия (1844 - 1945)

- дъщерите не са имали право да наследяват родителите си при наличие на мъжки деца, вдовиците не са могли да наследяват имота на съпруга си - могли са само да останат до смъртта си в неговата собственост, при развод момичетата над 7 години и момчетата над 4 години са принадлежали на бащата, само незаконородените деца са принадлежали на майката, като тя е нямала право да иска съдебно признаване на бащинство и издръжка. По обичай дъщерите често са получавали малка част земя от баща си като зестра при женитба (т.нар. мираз).

В Румъния, Конституцията от 1886 г. възприема Наполеоновия граждански кодекс, според който жените са нямали право на собственост (освен ако не са вдовици и нямат пълнолетен син), не са могли да се представляват в съда, забранено им е било дори да се намесват при взимането на важни юридически решения в живота на децата си (т. е. да ги задържат след развод или да ги защитят в случаите на злоупотреба в семейството).

В Гърция собствеността, имената и репу-

тацията са се предавали също по мъжка линия, с изключение на някои Егейски области където, момичетата са получавали като зестра къщи, а собствеността и имената са се предавали по еднополова линия - майките на дъщерите, бащите на синовете.

Женският статут в патриархалното семейство се е променял - най-безправна е била омъжената жена през първата година от брака, до раждането на първото ѝ дете (претоварена с труд, покорна на всички и често обиждана от свекър или съпруг), с отглеждането на децата невестите са получавали повече права, като бабите са имали значителна власт и често са установявали матриархални порядки - някои баби са могли дори да пушат с лула и яздят коне като мъже!

В Албания в случаите, когато в едно семейство е нямало мъжки наследник или бли-

зък родственик, някоя от деvojките е могла да получи статут на мъж - заклевала се е, че няма да се ожени и е могла да носи оръжие, да се облича и държи като мъж (т. нар. мъжка жена).

Харесване и чест

Във фолклора на балканските народи се говори с носталгия за краткото предбрачно харесване, за задявките на моми и момци по седенки и чешми, за еротични желаниа и любов. Но за брака, решаваща е била не любовта на младите, а съображенията на родителите. Свенливостта и сдържаността на момите е била високо ценена - девствеността на булката, празнувана по време на сватбата, се е възприемала като гарант за продължението на рода на съпруга, а "нечестните моми" са били публично засрамвани. Така например в с. Маза (Гърция) през 20-те години, две сестри нарушили правилото браковете да се сключват по договор (ако е имало емоционална близост между годениците, тя е трябвало да се прикрива). Братът принудил сестрите да се самоубият, заради това че не успели да скрият любовните си увлечения и така не опазили родовата чест.

За любовни чувства и еротични влечения в рамките на семейството не е било прието да се говори. Брачният живот е бил скровено тайнство и да се говори за него е било неприлично. В ежедневието обсъждането на нуждите на плътта, особено половото съзряване на жените и раждането са се смятали за срамна и греховна работа и за тях се е мълчало. Половият акт е водел до бременност и раждане, липсвали са познания за половото тяло и за възможно предпазване. Децата са били най-голямата радост и опора за родителите. За еротичните предпочитания и преживявания, особено от страна на жените и в брака, не е било прието да се говори. Еротичните желаниа и преувеличената сексуална мощ на момците-ергени са били възпявани в някои песни, изпълнявани в специални празнични случаи.

Селско семейство. Македония, 1930-те

Източници

1. Картина на американски художник (Албания)

"Нейният господар и Бог", Кейтън Удуил,
американски художник (1856-1927)

Анализирайте:

Какво се случва на картината?

Опишете разликите във външния вид, изражението и поведението на съпруга и съпругата, на момчето и момичето.

Какви са взаимоотношенията между мъжете и жените в това семейство? Реалистичен или романтичен е погледът на чужденеца художник?

2. Пътеписи и изследвания (Босна, 19 век)

"По турските закони жената не може да се отнесе сама към съда, а трябва да упълно-

мощи някой мъж да се застъпи за нея. В разговор между мъже е срамно да се попита някой за здравето на жена му или за неговата женска челяд. Мъжът се срамува да спомене името на жена си, когато говори за нея, я нарича "оная, моята". Не само мюсюлманките са излизали от къщите си с покрито лице и тяло, но и християнките и еврейките. Не се е гледало с добро око жена да прекоси чаршията. Християнските девойки са ходили само веднъж на църква - за причастие. Такова е било положението на жените в градовете, където турските обичай са били силни.

На село все пак е било друго. Жената е могла да бъде и глава на семейството и да ръководи селска задруга. От имената на такива жени са идвали презимената на децата им - Маричи на някоя си Мари, Катичи на някоя си Кати и др. В семейната задруга, където целия имот е бил общ, жените са могли да имат и свой частен дял, с който да могат сами да разполагат. Според турските аграрни закони жена, която е дъщеря, съпруга или майка, е могла да наследява спахийската земя, която е държал преди да почине нейният баща, съпруг или син, като е получавала и документ за това. Християнките на село не са закривали лицата си, в някои краищата и мюсюлманките не са го правели."

Вл. Скарнич "Турски обичай в обществения живот"; В "Избрани дела", кн.2.

* * *

"Научихме, че многоженството не е разпространено много в тези краища. Между другото, изглежда, че то замира и в другите турски области, но тук никога не е пукало корени. По правило богатите босненци имат само една жена."

Артур Еванс. "Пеша през Босна и Херцеговина през август и септември 1875".

Отговорете на въпросите:

- Защо в селото, а не в града, жените са били по-независими?
- Защо многоженството не е пунало корени на Балканите?

Потърсете

Примери от историята, литературата, фолклора на силни "мъжки" жени в патриархалните времена: глави на семейства, хайдутки и др.

Идеали за красота и брак

3. Пътепис (Босна, 19 век)

"Докато предвождал руснака Гилфердинг един босненец възкликнал високо: "Дивна девойка!" На учуденото питане на чужденеца, сараевецът отговорил: "- Как зашто, нима не виждаш - жълтиците, що са на шията и, ще ми стигнат за цял живот!" Има и друга една особеност на женската красота, която много вдъхновява босненците. Това е "угоеността", красива девойка и дебелината девойка са едно и също нещо"

А. Еванс. "Пеша през Босна и Херцеговина през август и септември 1875"

4. Народни любовни песни (България)

"Да види мама и тати
какво съм любе залюбил;
на снага - тънка топола,
лице й - прясно сирене,
очи й - черни череши
вежди й - шити гайтани,
уста й - чаша сребърна,
език й - захар продава

* * *

"Кога на вода идеше,
лице и слънце грееше;
кога от вода идеше,
дойките й се тресея,
ко мрени риби вардарски,
ко солунски лимони."

Коментирайте мнението:

Децата на село обикновено са спели в една обща стая с родителите си и са ставали свидетели на техните интимни отношения, те са били свидетели и на половия живот на домашните животни. Затова и отношението на младите хора към тялото и еротичните желания е било по-непосредствено в сравнение с градските младежи, за които тялото и неговите желания са били или табу или са се обсъждали с твърде романтичен език.

Отговорете на въпросите:

1. Метафори от коя област се използват, за да се опише привлекателността на момата? Защо? Какви метафори бихте използвали днес?
2. За любов или за харесване се говори в тази песен?
3. Кои качества на любимата се ценят най-много?
4. За цинизъм или за телесна непосредственост говорят описанията на любимата в тези песни?
5. Защо в любовните песни обикновено се описва привлекателността на жените, а рядко хубостта на мъжете?

Сравнете:

Народни песни с тази градска любовна песен от началото на века:

*"Червено вино снощи пих и капка не остана.
И потно чело снощи трих в къдриците на Ана.
Не бих желал и щерки на Султана
по устните ми щом гори целувката на Ана.
Да бях аз някой чародей пред него да застагна,
ще му поискам три неща и първото е Ана.
Иди си дневна светлина, ела, о ноц желана,
че среща имам аз със моята любима Ана."*

Каква е разликата в образите и внушенията?

Подчертайте верните твърдения и аргументирайте избора си:

- В патриархалното общество влюбените селски младежи на са имами възвишено-романтични любовни чувства, а прагматични "гастрономизирани" влечения.
- Не е било прието да се говори за романтични чувства, дори и когато ги е имало.
- Индивидуалното изразяване е било ограничавано от традиционни езикови формули.
- Не чувствата и хубостта, а здравето и богатството са били по-важни.
- Хубостта също е била ценена, но представите за хубост са били различни.

Погърсете:

Любовни народни песни и анализирайте тяхната образност. Обрисувайте идеалната мома и идеалният ерген според фолклора. Може те ли да посочите примери на романтични идеализации на любовното чувство, характерен за рицарската поезия?

5. Устна автобиография (България)

"Майка ни учеше да тъчеме, да плетеме, да готвиме... Нищо не ни е казвала за другите неща. Аз бях на 18 години, кога ми дойде мензисът. И мама ме е разбрала, че се пера... Може да се е тревожила, ама не ме е питала. Парцалчета, парцали - сгънешги и тука. Срамувахме се едно време ние от мензиса, не като сега....

На сватбата... затварят ни там у зимника и като си свърши работа младоженекът - излезе, извика кумата да дойде да види, че си честна. В зимника, ами къде, всички там затваряха! Изчистено, изметено, на рогозка, какво му е? Само за известно време, докато стане работата. Аз съм отишла преди две седмици и съм спала с него, само че сме се пазили...

Докато сме млади всека вечер, после ка-

**Бедно семейство. България, 1920-те,
(Благоевградски исторически музей)**

Щастливата баба. България

6. Пътепис (Албания, 1909)

"Мъжът е отговорен и за гостите си и е длъжен да отмъсти за всеки, който е прекарал поне една нощ под покрива му, и на следващия ден е нападнат от някого. Гостът е свещен. Мъжът, който ми донесе вода от къщата си, за да имам какво да пия по пътя си, ми каза, че сега той ме счита за свой гост и честта му повелява, да отмъсти за мене, ако ми се случи нещо, преди да съм отседнал при някой друг..."

то станеш стар, на трийсет, като имаш деца - грижата ти е у тях. На полето не ме е поисквал...

Майка ми имаше много аборти - сигурно над десет. При една баба ходеше, с гъше перо ги правеше, пробие я, а после тя идва в къщи и чака. Цялата в кръв стана, не може да мръдне от слабост. Ние момичетата я преобличахме и гледахме като дете.."

Устна автобиография на жена от с. Тешево, 76 г.,
взета от А. Пашова през 1993 г.

Отговорете на въпросите:

1. Защо в зимника (избата) е била първата брачна нощ? Каква е била архитектурата на къщите по това време?
2. Чия е била инициативата за полов акт в семейството? Кой се е чувствал отговорен за нежеланата бременност и е понасял последиците от това?
3. Защо жените са се чувствали стари на 30-години?
4. Била ли е първата брачна нощ незабравимо лично преживяване?
5. Критикува ли информаторката съществуващия патриархален ред или изразява съгласие с него?

Жените никога не са обект на кръвно отмъщение, освен в много редките случаи, когато самите те трябва да отмъщават. Но дори и тогава хората смятат, че е лошо да се стреля по жена. Не съм чул за такъв случай наскоро. Аз предизвиках невероятен ужас, когато заявих, че в Англия жена, която извърши убийство, според закона подлежи на същото наказание както и мъжът...

"Бракът се урежда изцяло от главата на дома. Сгодяват се деца, още преди да са родени, а и преди да са заченати дори. Един мъж може да каже на друг, с когото би искал да се сродят: Когато жена ти се сдобие с дъщеря, аз я искам за моя син". После девойката може да откаже да се омъжи за избраника, но за това се иска доста кураж. В този случай тя трябва да се закълне пред свидетели, че ще остане завинаги девствена... Никой няма право да удрия жена, освен нейният съпруг или баща ѝ, ако е още неомъжена. Да посегнеш на чужда жена, значи да предизвикаш кръвно отмъщение. Жените в планината, въпреки невероятно тежката работа, с която са натоварени, в много отношения са по-свободни от жените в Скутари. Те говорят свободно с мъжете, често са остроумни и интелигентни и тяхното мнение тежи."

Е. Дурхам, (1863-1944): Висока Албания 1909.

Коментирайте мнението:

"Обикновено съпругът в селата притежава неограничена власт не само над имущество, но и над членовете на семейството си. Той е упълномощен да продава и купува, да разменя и дарява и да разполага както реши със семейното богатство... Той има власт да контролира всичко, което засяга семейството му. Поради абсолютната си власт той се нарича "глава на дома", а останалите "семейни слуги".

Всичките усилия на главата на семейството са насочени към засилването на ико-

Баща с децата си. Грамада, България, 1920-те

номическото и социално положение на семейството, към увеличаване на семейното богатство и работна ръка. Работната сила се умножава чрез браковете на синовете, на които не се разрешава да живеят отделно със семействата си. В случаите, когато някоя от

младите снахи не може да има деца или ражда само дъщери, главата на семейството решава, че синът му може да има втора, дори и трета жена"

Абаз Дойака "Бракът в Албания", Тирана, 1983

Попълнете таблицата:

Роли и взаимоотношения в албанското патриархално семейство

Съпруг	
Задължения	Права
Съпруга	
Задължения	Права

Отговорете на въпросите:

1. Защо мъжете са имали толкова много задължения в традиционното албанско общество?
2. Каква е била представата за мъжка чест? А за женска?
3. Цената на мъжкото покровителството над жените е била пълното им подчиняване. Вие какво бихте предпочели - повече сигурност или повече свобода?

Подчертайте верните отговори:

Кои са според вас трите основни причини, които са довели до запазването до средата на 20-ти век на патриархалните семейни отношения в албанското общество? Аргументирайте се.

- Политическата зависимост на Албания - пет века Отоманско владичество (до 1912 г.), довели до запазване на феодални отношения на собственост и производство.

- Особености на традиционната култура - мъжкият култ към оръжието и обичаят на кръвното отмъщение (беса).

- Икономическа изостаналост - липса на индустрия, основен поминък за населението остава примитивното високопланинско скотовъдство.

- Преобладаващ планински релеф, пречещ за изграждането на добра транспортна инфраструктура и ефективни държавни институции - съд, полиция, училища, кметства.

- Влиянието на традиционното за мюсюлманите шериатско брачно право и позволеното многоженство (до 4 жени).

- Преобладаващата част от населението е неграмотно.

- Като компенсация на униженията, претърпени през вековете на политическа зависимост и оскъден живот, мъжете на Балканите са развили особен култ към чест и героизъм.

7. Педагогически и медицински предписания за сексуалното поведение България, Гърция

"Усещах че се е вмъкнало ръкоблудие (онанизма) в голем размер между учениците, щото един от тях избегя като луд от преданието ми и после всякога боледуваше и страдаше до смърт. Като помислим на колко ли градове и села се е вмъкнала из България

тази болест, тая съсипителна страст и нема кой да помисли да я изкорени."

С. Доброплодни "Съчинения" 1845.

"Тая погрешка (мастурбирането) изсушава и погубва телото на децата, на бремените и на жените. Тя причинява тем безсилия големи на кръстеца, на очите и на всичкото тяло, импотентност, спазми, треперене на нозете и ръцете, епилепсия, апоплексия, чахотка и най-после смъртта. (За лекарство се препоръчват студените бани, валерианът и червеното вино)."

Гръцка практическа медицина, 1854. В "Колелото на живота" Р. Гаврилова, 1999

Отговорете на въпросите

- Защо религиозната забрана за мастурбиране като смъртен грях започва да се обоснова с нови медицински и педагогически доводи?

- Защо извънбрачните деца, бездетността и мастурбирането се разглеждат като най-големи нещастия в традиционното общество?

- Какво е днешното отношение към тези феномени?

Голямо семейство. България, 1920-те